

UNIVERSITÀ DEGLI STUDI DI NAPOLI
“L’ORIENTALE”

DIPARTIMENTO DI STUDI LETTERARI, LINGUISTICI E COMPARATI

Prof. dr Andrea Fernando De Carlo
Università degli Studi di Napoli L’Orientale
Dipartimento di Studi Letterari, Linguistici e Comparati
Palazzo Santa Maria Porta Coeli
Via Duomo, 219
80138 Neapol (Włochy)
afdecarlo@unior.it

Neapol, dnia 30 czerwca 2026

Uniwersytet Rzeszowski
Wydział Filologiczny
Dziekanat
Al. mjr. W. Kopisko 2 b, bud A3
35/315 Rzeszów

RECENZJA

rozprawy doktorskiej Pana mgr. MIKOŁAJA GŁOSA
pt. *Palingeneza mitów w polskiej prozie kobiet po 2000 roku*
dyscyplina: Literaturoznawstwo
Wydział Filologiczny
Uniwersytet Rzeszowski
pod kierunkiem pani prof. hab. JOLANTY PASTERSKIEJ

Recenzowana rozprawa doktorska pana magistra Mikołaja Głosa nosi tytuł *Palingeneza mitów w polskiej prozie kobiet po 2000 roku*. Od strony formalnej praca nie budzi zastrzeżeń. Układ rozprawy jest logiczny i przejrzysty. Spis treści obejmuje standardowe jednostki redakcyjne:

wprowadzenie, trzy rozdziały, z których każdy podzielony jest na trzy podrozdziały, a niektóre zawierają również dalsze ustępy, zakończenie oraz bibliografię, która w rzeczywistości jest niczym innym jak wykazem odniesień bibliograficznych stosowanych w każdym rozdziale i podrozdziale. Spis wykorzystanych źródeł zawarty został na 27 stronach.

Wszystkie rozdziały mają charakter merytoryczny i są bezpośrednio związane z tytułem pracy. Należy również dodać, że rozdziały są bardzo szczegółowe i zawierają rozbudowane podrozdziały. Rozprawa doktorska liczy dokładnie 358 stron (wraz ze streszczeniem w języku angielskim zamieszczonym na końcu pracy) i spełnia wymogi objęściowe dla tego typu dysertacji. W tym miejscu wypada dodać, że prowadzone rozważania zmierzają do maksymalnego wyczerpania tematu, ale zachowują wewnętrzną dyscyplinę, tak pożądaną dla pozytywnej oceny.

W swojej rozprawie doktorskiej, jak wynika już z samego tytułu, Autor analizuje współczesne formy powrotu do mitu i jego przeróbki w literaturze kobiecej po 2000 roku, kładąc szczególny nacisk na dwa dominujące przejawy tego zjawiska we współczesnej kulturze: *retelling* oraz *branding* kulturowy. Punktem wyjścia dla tego opracowania jest hipoteza, że w XXI wieku mit nie funkcjonuje już jako stabilna i normatywna struktura znaczeniowa, lecz działa jako dynamiczny mechanizm narracyjny, podlegający ciągłym przemianom wynikającym ze zmian estetycznych, ideologicznych oraz związanych z rynkiem mediów.

W swoim wyczerpującym i dobrze uzasadnionym wstępie zatytułowanym *Kobięcym piórem w mit* p. mgr Głos podsumowuje cele pracy oraz zagadnienia, które zostaną poruszone w trakcie jego analizy hermeneutycznej. Ponadto autor przedstawia jasną i fundamentalną definicję pojęć oraz terminologii przyjętej w swojej pracy. Przede wszystkim, poprzez wnikliwą i dogłębną refleksję nad definicją mitu, autor wyjaśnia, że na potrzeby swojej analizy, w odniesieniu do różnych koncepcji i teorii, nie zamierza traktować mitu jako kategorii zamkniętej i sztywno zdefiniowanej – co zresztą jest niemożliwe we współczesnej kulturze – ale raczej jako kategorii złożonej, heterogenicznej i dynamicznej: „Mit – rozumiany przeze mnie synonimicznie z pojęciami „opowieści mitycznej”, „wzorca mitycznego”, „mitonarracji” czy „komponentów mitycznych” – traktuję jako kategorię o charakterze hybrydycznym: jednocześnie narracyjną i symboliczną, zakorzenioną w pamięci zbiorowej, stale przeformułowywaną w obrębie praktyk artystycznych i interpretacyjnych.” (s. 6) Autor umieszcza mit na styku trzech porządków: narracyjnego, semantycznego (figury) oraz afektywno-kulturowego (zbiorowych emocji i wyobraźni). Mit staje się zatem narzędziem pozwalającym analizować procesy, za pomocą których pisarze i pisarki budują własne modele świata i (samo)świadomości. W tym kontekście doktorant zauważa, że w obszarze, w którym krzyżują się paradygmaty narratologiczne, symboliczne i antropologiczne, obserwuje się ciągle przesuwanie granic definicyjnych oraz kontrowersje dotyczące funkcji mitu. Mit przestaje być motywem narracyjnym; staje się ontologicznym wymiarem narracji – strukturą umożliwiającą literackie wyrażenie doświadczenia współczesności. W tym kontekście pojęcie palingeneza nie jawi się jako metafora, lecz jako kategoria opisowa i epistemologiczny wzór refleksji nad literaturą, który pozwala uchwycić wewnętrzną dialektykę między powtórzeniem a innowacją. Odbiega to od wcześniejszych interpretacji badaczy literatury, którzy skupiali się na funkcji mitu jako formie aktualizacji lub interpretacji; w zjawisku palingenezy kluczowe znaczenie ma przeniesienie nacisku na jego dynamiczny i ewolucyjny charakter.

Jak zauważa p. mgr Głos, w tym kontekście szczególne znaczenie ma twórczość kobiet, w której zjawisko palingenezy – rozumiane już nie jako „powrót” do źródła, ale jako twórcze

odtworzenie pamięci kulturowej – pozwala dostrzec radykalne przesunięcie: od mitu jako formy ustanawiającej porządek świata w kierunku narzędzia krytycznej (samo)wiedzy. Pisarki świadomie czerpią z różnych tradycji mitologicznych: śródziemnomorskiej, chrześcijańskiej, słowiańskiej, a także tworzą oryginalne i hybrydowe systemy znaczeń. W ten sposób przekształcają mit nie tylko w źródło inspiracji, ale także w formę rekonstrukcji kobiecej genealogii oraz przeformułowania archetypów w perspektywie współczesnych dyskursów na temat tożsamości. W tym ujęciu starożytne opowieści ulegają przesunięciu semantycznemu: zostają odświeżone, zsekularyzowane, a czasem parodiowane lub traktowane z ironią. Badania przeprowadzone nad literaturą kobiecą opublikowaną po 2000 roku pozwoliły Autorowi wybrać kilka przykładów ilustrujących jego rozważania: utwory Izabeli Filipiak (*Alma*), Olgi Tokarczuk (*Anna In w grobowcach świata; Empuzjon. Horror przyrodoleczniczy*), Agnieszki Szpili (*Heksy*), Barbary Piórkowskiej (*Gaja. Historia prawdziwa*), Katarzyny Bereniki Miszczuk (cykl *Kwiat paproci*), Aleksandry Seligi (trylogia *Gołoborze*), Moniki Magoskiej-Suchar (*Hades. Król Podziemia*) oraz wybrane opowiadania z antologii *Ziarno granatu. Mitologia według kobiet* (*Nie wracaj* Aleksandry Zbroi; *Świat, który wymyśliłam dla Odysa* Barbary Sadurskiej; *Dzikuska, czyli jak Grecy wymyślili barbarzyństwo* Agnieszki Jelonek; *Zabawka bogów* Katarzyna Boni). Dzieła te pozwoliły doktorantowi sformułować tezę, zgodnie z którą proces palingenezy mitów przejawia się w dwóch głównych formach: *retellingu* i *brandingu* kulturowym. Autor wyjaśnia, co rozumie pod tymi dwoma pojęciami, na których opiera się w dużej mierze jego analiza: *retelling* polega na opowiadaniu mitów w nowy sposób – nie jako powtórzenie oryginału, ale jako świadomy proces hermeneutyczny, w ramach którego narracje mitologiczne poddawane są procesowi zmiany znaczenia i napisania od nowa. W tej perspektywie Doktorant umieszcza *retelling* mitów w kontekście postfeministycznej refleksji nad patriarchalnym charakterem tradycyjnych interpretacji opowieści mitologicznych. O ile zjawisko *retellingu* ma już pewną tradycję badawczą w polskiej krytyce literackiej, o czym świadczy rosnąca liczba prac poświęconych przede wszystkim reinterpretacjom baśni, o tyle wykorzystanie pojęcia *brandingu* kulturowego jest dość oryginalne. Ta ostatnia koncepcja stanowi próbę przeniesienia na grunt refleksji literackiej kategorii opracowanych w ramach teorii komunikacji i badań nad kulturą popularną, w szczególności zgodnie z podejściem Douglasa B. Holta i Douglasa Camerona. Pojęcie to pozwala uchwycić proces, w ramach którego elementy mitologiczne (motywy, postacie itp.) są włączane w mechanizmy zmiany i dystrybucji znaczeń charakterystyczne dla postmodernistycznych praktyk kulturowych. W odróżnieniu od adaptacji, autorki tych dzieł nie „przepisują” konkretnych opowieści mitologicznych, lecz dążą do tworzenia nowych fabuł, w których łączą różne tradycje i inspiracje kulturowe, ukazując zróżnicowany obraz współczesnej rzeczywistości. Opowieści i elementy mitologiczne przestają być wyłącznie tekstami narracyjnymi i zaczynają pełnić rolę marki kulturowej (*cultural brand*) – nośnika znaczeń o wysokim stopniu rozpoznawalności, który można dostosować do różnych kontekstów dyskursywnych.

Rozprawa doktorska składa się z dwóch części: części teoretyczno-metodologicznej (rozdział I) oraz części analitycznej (rozdziały II i III).

W pierwszym rozdziale pracy, zatytułowanym *Wokół teorii mitu*, Autor przedstawia i porządkuje najważniejsze pojęcia związane z mitem i jego literackimi przekształceniami (w tym m.in. te zaproponowane przez Northropa Frye’a, Mirceę Eliadę, Claude’a Lévi-Straussa i Rolanda Barthesa), umieszczając je w kontekście najnowszych badań literackich dotyczących palingenezy,

intertekstualności i transformacji narracyjnej. Część teoretyczna została dodatkowo wzbogacona o perspektywę feministyczną, ze szczególnym uwzględnieniem postfeminizmu i feminizmu czwartej fali. Na uwagę zasługuje nie tylko umieszczenie feminizmu w kontekście, ale także rozróżnienie między feminizmem zachodnim (w szczególności anglosaskim) a polskim. W rzeczywistości postfeminizm rozumiany jest tu nie jako kolejna „fala” rozwoju zachodniego feminizmu, ale jako formacja dyskursywna, która w kontekście polskim po 1989 roku funkcjonuje przede wszystkim jako zbiór praktyk kulturowych, a nie jako spójny ruch społeczny. Jest on wynikiem „gry” między globalnymi narracjami emancypacyjnymi a lokalnymi procesami modernizacji, transformacji i mediatyzacji życia społecznego. Napięcia i kontrowersje związane z postfeminizmem, które ujawniają się we współczesnej dyskusji akademickiej, w rozprawie są dobrze osadzone w kontekście – współlistnieją one w polskiej prozie kobiecej pierwszych dwóch dekad XXI wieku, przyczyniając się nie tylko do jej złożoności, ale także do banalizacji i osłabienia jej emancypacyjnego potencjału. W tym kontekście interesujące jest to, co Autor określa mianem „pseudo-feminizmu”. Termin ten odnosi się do tych przedstawień i praktyk, w których deklaratywne wzmocnienie pozycji kobiet odbywa się kosztem mężczyzn, a kobieca autonomia przybiera karykaturalne lub przesadzone formy. Doktorant twierdzi, że w kulturze popularnej powstają formy fragmentarycznej wyobraźni, w których przeplatają się media, rynek, narracje lifestyle’owe dotyczące „rozwoju osobistego” oraz nowe formy przedstawiania kobiecości. To właśnie w tym hybrydowym, niejednoznacznym obiegu, naznaczonym napięciem między emancypacją a utowarowieniem, dochodzi do połączenia postfeministycznych stylów wyrazu z praktykami określanymi jako feminizm czwartej fali. Pan mgr Głos dostrzega spójność obu nurtów w analizowanych dziełach i uważa, że wzajemnie na siebie oddziałują, choć osoby koncepcyjnie sytuujące się w tych nurtach podkreślają różne porządki znaczeń. W czwartej fali kładzie się przede wszystkim nacisk na aktywizm zbiorowy, krytykę przemocy oraz logikę solidarności emocjonalnej, podczas gdy postfeministki częściej posługują się kategoriami indywidualnych wyborów i wzmocnienia pozycji ciała.

Z punktu widzenia krytyki literackiej to właśnie ta nieokreśloność sprawia, że postfeminizm jest kategorią użyteczną z analitycznego punktu widzenia. Pozwala ona uchwycić dynamikę przemian charakterystyczną dla polskiej prozy kobiecej po 2000 roku: hybrydowe modele kobiecej podmiotowości, strategie negocjowania cielesności, ambiwalentne relacje z kulturą popularną oraz zderzenie gestów emancypacyjnych z logiką rynku. Postfeminizm – rozumiany jako narzędzie opisowe, a nie jako etykieta nakazowa – pozwala zatem zrozumieć, w jaki sposób współczesne autorki przekształcają mit, nawiązują do jego postaci i wykorzystują je do ponownego zdefiniowania zarówno kobiecości, jak i samego wyobrażenia kulturowego.

Kolejne części rozprawy mają charakter analityczny. W rozdziale II p. mgr Głos skupia się na *retellingu* – jego obecności, tradycji i funkcji w literaturze polskiej. Na podstawie dogłębnej i wyczerpującej analizy wybranego korpusu (obejmującego opowiadania z antologii *Ziarno granatu. Mitologia według kobiet* oraz powieści m.in. Olgi Tokarczuk i Moniki Magoskiej-Suchar) Autor identyfikuje trzy dominujące strategie interpretacyjne, z których korzystają współczesne pisarki: „katabazę”, rozumianą jako zejście w głąb pamięci i tożsamości; „monstryfikację”, która stanowi gest odzyskania kobiecej „inności”; oraz „eskapizm”, który reprezentuje próbę symbolicznego ucieczki od presji i konieczności egzystencji w rzeczywistości patriarchalnej w kierunku alternatywnych porządków znaczeniowych. W podrozdziałach poświęconych katabazie Doktorant

bardzo uważnie i dogłębnie analizuje dzieła *Anna In w grobowcach świata* Tokarczuk oraz *Hades. Król Podziemia* Magoskiej-Suchar, wykazując się nawet umiejętnością wskazania źródeł inspiracji i dokonania z nimi porównania: wystarczy wspomnieć o wyżej wymienionej powieści Tokarczuk oraz *Inannę* Julitty Mikulskiej (1986). W tym toposie katabazy równie interesujące byłoby uwzględnienie debiutanckiej powieści Izabeli Filipiak, mimo że ukazała się ona po raz pierwszy w 2003 roku, ponieważ zawiera ona podziemną scenerię oraz całą symbolikę wynikającą z relacji między matką a córką (por. mit o Korze-Persefonie).

W ramach „monstryfikacji” następuje analiza dekonstrukcji mitów o Meduzie i Medeii obecnych w opowiadaniach Katarzyny Boni (*Zabawka bogów*) i Agnieszki Jelonek (*Dzikuska, czyli jak Grecy wynaleźli barbarzyństwo*), opublikowanych w zbiorze *Ziarno granatu. Mitologia według kobiet* (2022). W drugim rozdziale znajduje się wreszcie podrozdział poświęcony kategorii „eskapizmu”, którą p. mgr Głos dostrzega w dwóch innych opowiadaniach zawartych we wspomnianym zbiorze: *Nie wracaj* Aleksandry Zbroi oraz *Świat, który wymyśliłam dla Odysa* Barbary Sadurskiej. Pierwsze opowiadanie stanowi nową interpretację mitu o Orfeuszu i Eurydyce, natomiast drugie dekonstruuje mit o Odyseuszu.

Trzecia i ostatnia część rozprawy poświęcona jest *brandingowi* kulturowemu. W analizowanych tekstach elementy mitologiczne nie pełnią już – jak ma to miejsce w przypadku interpretacji – funkcji struktur narracyjnych, lecz stają się markami kulturowymi, pełniąc rolę nośników ideologii obecnych we współczesnych mediach i dyskursie politycznym (w tym narracji ekokrytycznych, tożsamościowych i narodowych). W analizowanych tu utworach można również dostrzec trzy powtarzające się marki kulturowe, które na potrzeby pracy Autor określa jako „idee” stanowiące podstawę narracji kobiecych. Nazwał je odpowiednio: „idea maskarady”, w której autorki bawią się zinternalizowanymi wzorcami płciowymi; „idea gaizmu”, polegająca na afirmacji elementu kobiecego i konieczności dążenia do współistnienia z naturą, oraz „idea indygenizacji”, rozumiana jako powrót do mitologii słowiańskiej, obejmujący proces ponownego odkrywania i przywracania autochtonicznych tradycji, wierzeń i kultur w celu odzyskania tożsamości narodowej i genealogii w opozycji do tradycji zachodnioeuropejskiej oraz judeochrześcijańskiej. Każda z nich funkcjonuje jednocześnie jako strategia ideologiczna, w której mit i marka przeplatają się, tworząc hybrydowy kod znaczeń. W analizowanej perspektywie zjawisko *brandingu* kulturowego nie ogranicza się do stylizacji estetycznej, lecz staje się narzędziem reprezentacji ideologicznej, dzięki któremu pisarki mogą włączać do swoich narracji wartości i postulaty obecne w dyskursach ekologicznych, posthumanistycznych, dotyczących równości, queerowych lub tożsamości narodowej. W oparciu o trzy wyżej wymienione kluczowe koncepcje, w pierwszym przypadku autor analizuje powieść *Alma* Izabeli Filipiak oraz *Empuzjon. Horror przyrodolecznicy* Olgi Tokarczuk, odwołując się do *Monster studies*; w drugim przypadku badacz uwzględnia powieść *Heksy* Agnieszki Szpili oraz *Gai. Historia prawdziwej* Barbary Piórkowskiej, analizowane w ujęciu ekofeministycznym oraz w ramach badań nad *climate fiction*; wreszcie, w trzecim i ostatnim przypadku analiza skupia się na słowiańskiej fantastyce cyklu *Kwiat paproci* Katarzyny Bereniki Mischuk oraz ostatnim tomie trylogii *Gołoborze* Aleksandry Seligi. (Mała dygresja: *Kwiat paproci* to nie tylko ludowa legenda, ale także tytuł słynnej bajki Józefa Ignacego Kraszewskiego; ciekawie byłoby sprawdzić, czy autorka czerpała inspirację właśnie z tej bajki).

W swoich wnioskach p. mgr Głos dobrze podsumowuje poruszony temat. Rozprawa przedstawia więc szczegółowy opis współczesnej mitycznej palingenezy, podkreślając napięcie

między literacką transformacją mitu a jego instrumentalizacją w obiegu kultury popularnej. Omówione strategie reinterpretacji uwidaczniają złożoność samego procesu twórczego – (re)generację znaczeń, dialog z tradycją oraz ciągle przekraczanie zinternalizowanych ograniczeń wynikających z (post)patriarchalno-kapitalistycznego modelu kulturowego. Być może właśnie przez pryzmat tej zdolności do wielokrotnego odradzania znaczeń – w duchu autentycznej palingenezy – w polskiej prozie kobiecej pierwszych dwóch dekad XXI wieku ujawnia się jedno z najciekawszych zjawisk współczesnej wyobraźni literackiej.

Autor podkreśla odejście od binarnej logiki ucisku i wyzwolenia, która charakteryzowała przede wszystkim wizję polskich pisarek-feministek debiutujących po 1989 roku. Tymczasem w powieściach analizowanych w niniejszej pracy doktorskiej elementy mityczne nie pełnią już wyłącznie roli środków interwencji politycznej ani nośników pamięci pokoleniowej. Nie stanowią one również wyłącznie środka przywracania kobiecej podmiotowości, ani nie są jedynie odpowiedzią na doświadczenia wykluczenia. W twórczości autorek należących głównie do najnowszego pokolenia mit pełni zdecydowanie bardziej złożone funkcje: staje się przestrzenią negocjacji znaczeń, reinterpretacji lub narzędziem ironicznej dekontekstualizacji.

*

Pod względem poprawności językowej, warsztatu filologicznego, erudycji badawczej dysertacja doktorska nie budzi zastrzeżeń. Stwierdzam, że przedstawiona do oceny rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wskazując na odpowiedni poziom wiedzy teoretycznej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez p. mgra Głosa. Moim zdaniem jednym z „ograniczeń” tej rozprawy jest w niektórych przypadkach brak dialogu między analizowanymi utworami autorek. Być może – w miarę możliwości – bardziej porównałbym te utwory również między sobą, aby nie sprawiać wrażenia, że argumentacja podzielona została na szczelne przedziały, które są ze sobą mało powiązane. Jak już wspomniałem powyżej, przykładem mogłaby być powieść *Alma* Filipiak, którą można by porównać z dwoma utworami Tokarczuk i Magoskiej-Suchar w podrozdziale poświęconym kategorii „katabaza”. Z pewnością można by znaleźć zarówno podobieństwa, jak i istotne różnice w stosunku do innych dzieł. Może to być wskazówka na wypadek, gdyby w przyszłości zechciało się opublikować tę pracę. W każdym razie to tylko sugestia i nie umniejsza to oczywiście wysokiej wartości pracy doktorskiej p. mgra Głosa.

W podsumowaniu, na podstawie uważnej lektury całości przedłożonej rozprawy doktorskiej pozwala stwierdzić, iż niezależnie od wskazanej wyżej sugestii, stanowi ona bardzo interesujące i innowacyjne studium badawcze z zakresu problematyki przeróbki mitu w polskiej prozie kobiecej pierwszych dwóch dekad XXI wieku. Ponadto praca ta jako całość wyróżnia się solidnością, spójnością i logicznością, a także charakteryzuje się rygiem metodologicznym, bogatym oparciem bibliograficznym oraz znaczącą zdolnością do dialogu międzydyscyplinarnego.

Doktorant wykazuje się pełną biegłością w posługiwaniu się narzędziami filologicznymi, historyczno-literackimi i porównawczymi, które stosuje w oryginalny sposób w różnych gatunkach literackich. Ponadto z pracy doktorskiej wynika doskonała zdolność do dogłębnej analizy, co świadczy o umiejętnościach poruszania się po *mare magnum* międzynarodowej bibliografii, a także

o dojrzałej zdolności interpretacyjnej, dzięki której autor potrafi w sposób naukowo przekonujący uzasadnić swoje spostrzeżenia.

W związku z powyższym, przedstawioną mi do oceny rozprawę doktorską pana magistra Mikołaja Głosa oceniam bardzo pozytywnie i uważam ją za wyróżniającą. Dlatego z całym przekonaniem stwierdzam, iż spełnia wszelkie warunki stawiane dysertacjom doktorskim (w tym art. 187 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Dz.U. 2024 poz. 1571 z późn.zm.) i może stanowić podstawę do nadania Autorowi pracy stopnia naukowego doktora.

Z wyrazami szacunku,
prof. Andrea F. De Carlo

Università degli Studi di Napoli "L'Orientale"
Dip.to di Studi Letterari, Linguistici e Comparati